

JÁNOSI ZOLTÁN

Kölcsey Ferenc és az új ezredelő magyar irodalma*

Ünnepi beszéd a Magyar Kultúra Napján *A századelő irodalma (A századelő költészete, A századelő novellái, A századelő gondolkodói)* című antológiacsalád bemutatóján a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Séra Gáspár emlékének

Tisztelt ünneplő Közösség!

Először is engedjék meg, hogy Szatmárcseke üzenetét hozzam. Azét, a Trianon után az ország periferiájára került magyar faluét, amelyet a Tisza áradásai miatt Kölcsey korában hónapokon át olyan víztenger vett körül, hogy csak csónakokkal lehetett közlekedni, amíg föl nem száradtak vagy be nem fagytak a vizek. A posta akadozva járt, és még jobb időkben is hetekig tartott az út Pozsonyba vagy Budára, s napokig Váradra vagy Debrecenbe. 195 esztendeje, 1823. január 22-én (pontosan ezen a napon) mégis itt, a karácsonyból az újév dermedt telének arcába néző, küszködő jobbágyok között, a téli álmot alvó Magyarország mélyén, hétszilvafás birtokok, a saját portájuktól a hazájukig ellátni képtelen, goromba nemesek s tanulatlan parasztok között született meg a *Hymnus*. Majd a *Zrínyi dala*, a *Zrínyi második éneke* és a *Parainézis* is.

Az 1989-ben az ország egyik első bejegyzett civil társaságaként létrejött Kölcsey Társaság 1994-től, a Magyar Kultúra Napja országos eseményeinek elindítójaként, ebben a faluban, Kölcsey templomában adja át évről évre, a *Hymnus* születésnapja előtti vasárnapon, a költő sírjának megkoszorúzása előtt, a Melocco Miklós által készített Kölcsey-plakettet, a társaság kitüntetését, egy olyan művésznek, egyben az ünnepség felkért szónokának, aki életművével nemzeti és nemzetközi minőségben is Kölcsey szellemiségével összhangban szolgálta és szolgálja kultúránkat. Most csupán egy névsorolvasással emlékezve rájuk, 1994-től a következő alkotóművészek vehették át ezt a díjat: Szokolay Sándor, Melocco Miklós, Kányádi Sándor, a filmrendező Szabó István, Csoóri Sándor, Vásárhelyi László, Kő Pál, Kallós Zoltán, Jókai Anna,

* Elhangzott Budapesten, 2018. január 22-én, a Magyar Írószövetség, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Napló Kiadó ünnepi rendezvényén.

Kocsár Miklós, Pérely Zsuzsa, Nagy Gáspár, az író Szilágyi István, Szabó Dénes karnagy, Jankovics Marcell, Makovecz Imre, Görömbei András, Sebestyén Márta, Vári Fábián László, Korniss Péter fotóművész, Törőcsik Mari, Ágh István és Kósa Ferenc. A névsor önmagában is tükrözi a Kölcsey Társaság értékrendszerét, a Kölcseyhez kötődés és a kivételes minőség szempontjait. A tegnapi napon, Kölcsey templomában Szörényi Levente, Kossuth-díjas zeneszerző és énekművész vehette át a díjat, Kölcsey örökségéhez kötődően a magyar népdalt műveibe építő munkásságáért s a történelemértelmező műveiért, amelyekkel a diktatúra korszakában – és azóta is – segített és segít megtartani a nemzeti tudatot, erősíteni a magyar kultúra erejét. Szörényi Levente tegnap a szatmárcsekei templomban elmondott beszédéből – de a mai nap emblémájaként is – most csupán egyetlen mondatot idézek: „Hálás vagyok a sorsnak, hogy olyan útra terelt, amelyen végighaladni különös büszkeséggel tölti el az embert, mert egy nemzet generációkon átívelő szórakoztatását nyújtotta feladatul, de úgy, hogy a lélekemelő pillanatok mellett önbecsülését is elősegítse, erősítse.”

Tisztelt Ünneplők! A magyar kultúra elkötelezettjei és teremtői!

A felsorolt művészekén kívül nevesek és névtelen sora vehette volna még át megérdemelten a Kölcsey Társaság díját. Közülük most az egyik legfontosabb arcra szeretnék a Petőfi Irodalmi Múzeum nyilvánossága előtt is emlékezni. Ez a legemlékezetesebb arc, számomra is láthatóan, a 70-es évek elejének az egyik nyarán emelkedett fel a lesarlózt füvek közeléből, és emelte tekintetét a szatmárcsekei temetőben a Kölcsey síremlékéhez látogató, és ott a költő csekei életére, munkáira, kapcsolataira, magányára, könyveire emlékező csoportra. „Már engedelmet kérek – mondta, egy bokor alá helyezve a sarlót, és felegyenesedve kopott, de tiszta ingében – „de nem teljesen úgy volt az.” És elmesélte a kerekre nyitott szemű látogatóknak a helyi legendákat, történeteket Kölcseyről, beszélt többek között az állítólag halálát okozó mérgezett levélről, a kihantolásáról, majd kalapját levéve, vigyázzba állt a síremlék előtt, és Séra Gáspár, a csekei temető csőze, a hat elemi végzett napszámos hibátlanul elmondta a *Hymnust*. A teljes szövegét, és tökéletesen. Aztán visszatért a fübe, és sarlózt tovább, majd sepregetett, bokrokat metszett, mert Kölcsey temetőjében, a csónakos fejfák között a múltból való tudás és az annak szóló tisztelet mellett tisztaságnak, rendnek kellett lenni. Nem úgy, mint kint az országban. Mert őrizni kellett az akár temetőnyi szigeteket, ahol a hazát meg lehetett még óvni, és ahonnan majd újra lehetett teremteni. Az alig iskolázott szatmárcsekei földműves tehát mélyebb igazságot tudott a nemzetről és a hazáról, mint a korabeli ideológia kreatúrái, a politika nagyhangú diktálói, sőt tudományos iskolák, érdekük szerint hol keletre, hol nyugatra hajlongó képviselői. S többet, mint ma a *Hymnus* első versszakába is belebotló, azt elmakogni is alig képes magyarok. A Kölcsey-plakettet ezért lélekben évről évre, mindig átadom a hivatalos ünnepelt mellett a kilencvenes évek elején már az „égi lakba”, minden bizonnyal Kölcsey közelébe távozott Séra Gáspárnak, s vele a szatmári parasztemberek Kölcsey sírja körül most is ott lélegző nagyszerű szellemiségének.

Kedves Ünneplők! Tisztelt művészet- és irodalombarátok! Alkotók és Olvasók!

A ma itt bemutatandó antológiával a Magyar Napló Kiadó sem akart mást, mint a csekei temető egykori csőszje: értékőrzést és -tudatosítást a folyton előregördülő időben, amely, ha nem vigyázunk, elfedi, elborítja, s maga alá temeti a múltat, a közelmúltat is, és abban a tanulságokat, az értékfényeket, az irodalomnak a nemzeti és az emberi sorsra, a hazára és a világra vonatkozó analíziseit. Mert az irodalom világ-, ember- és történelemértelmezése a későbbi korok számára is – túl a történettudományon, a szociológián s egyéb diszciplínákon – mind antropológiai, mind nemzeti értelemben pótolhatatlanul fontos. Az irodalom ábrázolásának teljességét semmi más nem képes pótolni. „Az a politika, amely előtt nem jár az irodalom – írta a kisebbségi lét kíméletlen szorításában, már évtizedekkel ezelőtt a kitűnő kárpátaljai író, Kovács Vilmos – előbb-utóbb, óhatatlanul aknára fut.” A ma is nagyon hiányzó, kivételes felkészültségű kritikus, irodalomkutató és szerkesztő, Domokos Mátyás pedig többször is világosan fogalmazta meg, hogy a diktatúra-kori szellemi prés különösen a magyar regényirodalmat hogyan korlátozta, csonkította a teljes körűlvevő világ és folyamatai írói értelmezésében, hatalmas hiányokat hagyva, és sebeket is ejtve a nemzeti önismerteten. A külső kényszerek és a belső félelmek miatt tükör helyett csak tükröcserepeket hagyva az utókorra. A tisztán vagy tisztábban látás esélye helyett üres helyekkel, homályos foltokkal borítva a nemzeti tudat, az önértékelés, a történelemi útkeresés retináját.

A Magyar Napló Kiadó is az irodalom által tisztábban látás akaratát kívánta közvetíteni és elősegíteni a most kiadott három antológiával: a versek, a rövid próza és az esszék műfaji tartományában. Amelyeknek közös, átfogó fogalma: az „antológiák antológiája” kifejezés nem a filozófia tudományának fennkölt analógiájára (lásd: tudományok tudománya) született, hanem egyszerűen azt a válogatási elvet tükrözi, hogy a 2002 és a 2017 között évente megjelent három sorozat: *Az év versei*, *Az év novellái* és *Az év esszéi* köteteiből merítette anyagát. A három irodalmi terület és a bennük szereplő összesen csaknem négyszáz szerző (akiknek 85 %-a jelenleg is élő alkotó, s akiknek mintegy húsz százaléka határon túl élő vagy onnan származó író) tekintetén keresztül adva itt összegző képet arról a gauguini kérdéssorról, hogy: „Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Hová megyünk?”, azaz mi történt, s történik ma is velünk, a rendszerváltozás után, a harmadik évezred eleji Magyarországon és a határokon túli magyarok lakta területeken, s Közép-Európában s Európában is. Míképp látja és elemzi, fogalmazza szóképekbe, alakzatokba, ritmusformákba, történetekbe, figurákba, szimbólumokba és elvont fogalmak hálózatába ez a 385 gondolkodó ember és irodalmat alkotó szempár: 244 költő, 85 novellaíró és 76 esszéíró (az egyes műfaji átfedések miatt ez valójában 385 fizikai személyiség) a személyes és a nemzeti sorsot, a történelmet és az adott korszak s részben a múlt vagy a közelmúlt eseményeit. Ez a komplex szerkezetű látás vélhetően összetettebb spektrumú és alaposabb képet ad a jelenről és a múltról, mintha egye-egy kiemelt és ekként privilegizált szerző munkáját adtuk volna ki csupán az ezredelő irodalmi elemzésének reprezentációjaként.

Ám e teljességre törekvés mellett sem állíthatjuk, hogy a legtisztább és a leginkább átfogó képet tudtunk adni a korról, hiszen ezt értelmező vagy ebben született drámaantológia vagy regénysorozat kiadására már nem volt módunk. Mégis, úgy véljük, hogy ez a három kötetes kísérlet meggyőzően képes felmutatni az ezredelő magyar irodalmának számos fontos irányát, összetett társadalomképét, főbb alkotási módszereit. S ha nem is tökéletes vagy hiánytalan ez a három kötet, az olvasók és a kritikusok ezért majd ne azt az öt-hat elszánt embert kárhóztassák, akiknek szorgalmából e könyvek kiadásra kerültek. Erős szakmai és ezt szolgáló apparátussal rendelkező felsőoktatási tanszékek, akadémiai és egyéb tudományos műhelyek, intézetek kompetenciáit egyetlen kis könyvkiadó nem vállalhatja fel. Csak jelzéseket és irányfényeket képes adni az huszonegyedik századelő magyar irodalma teljesség-igényű felmérésének és feldolgozásának fontosságáról, sürgető feladatairól.

Amire törekedtünk, és amit tehattünk, nem más tehát, mint amit egykor a szatmárcsekei temető füvet sarlózó napszámosa tett. A műveket egybegyűjtve és rendszerezve, az antológiák szerzőivel együtt, megpróbáltuk elmondani a himnuszt, kalaplevéve és szándékaink szerint hibátlanul. Innen is köszönjük valamennyi szerzőnknek a magyar világot és benne önmagunkat értelmező művét vagy műveit, amelyek külön-külön és együttesen Kölcsey ekként hangzó egykori kérdéseire is válaszolnak: „Mit akartok? Isten a milliomokat nem azért szorítá vizek és bérczek közt közös határba, hogy e temérdek erőt egyenként széledezve mindennapi, nyomorúlt gondok emészték fel. Amit apáitok nem tettek, nektek kell tenni. (...) Emlékeitek nem maradtak? Mi tilt, hogy emeljetek nékiek? (...) Minden kő, régi tettek helyén emelve; minden bokor, régi jámbor felett plántálva; minden dal, régi hősről énekelve, minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a jelen korban magasabbra emelkedhetni. (...) mely nélkül mind az emberek, mind a nemzetek sorában észrevétlen fogtok, mint parányi vízcsepp az Océánban tolongani. (...) Őseitek parányi fészkeket raktanak? Szedjétek össze a romokat, s tegyetek belőle mély alapot jövődő nagyságnak. Apró harcokat vívtanak? Csináljátok a békesség műveit temérdekké.”

Építsük tehát tovább, valóban „temérdekké” a békesség – irodalomba és más művészetekbe foglalt – s Kölcsey Ferencről kívánt műveit, a magyar kultúra és a temetőből is kivirágzó halhatatlan *Hymnus* nevében.